

KUNST OG ÆSTETIK SOM SOCIALPÆDAGOGISK STRATEGI

Mina El Moutamid og Bjarne Sode Funch

Kunst og unge med psykiske og sociale problemer synes at være to uforenelige størrelser. Alligevel peger empiriske undersøgelser samt filosofiske og psykologiske antagelser på at kunst og æstetik er en vigtig forudsætning for en sund personlig udvikling. I denne artikel redegøres for nogle af disse synspunkter som optakt til et pilotprojekt hvor kunst og æstetik er brugt som socialpædagogisk strategi over for en gruppe psykisk sårbare og socialt udsatte unge i Kofoeds Skoles Ungdomsboliger.

1. Indledning

Hvordan lærer mennesket at leve det gode liv i samvær med andre? Dette har altid været pædagogikkens centrale spørgsmål, og i ethvert samfund er der opstillet regler og standarder for et godt liv. Siden den græske antik har det været en udbredt opfattelse at den menneskelige tilværelse kan beskrives inden for rammerne af tre dimensioner: logik, etik og æstetik. Gennem historien og på tværs af kulturer er disse tre dimensioner tillagt forskellig betydning og status i samfundet. Kendetegnende for den vestlige kultur er at æstetikken siden oplysningstiden gradvis er blevet isoleret fra de øvrige to dimensioner og dermed blevet en æstetik for æstetikens egen skyld. Inden for pædagogikken betyder dette blandt andet et næsten ensidigt fokus på børn og unges egne kreative udfoldelser, mens den i samfundet anerkendte kunst spiller en ubetydelig rolle. Kunst som præsenteres på kunstmuseer, i koncerthuse, teatre og andre kulturelle institutioner, omtales stort set ikke i forbindelse med socialt udsatte børn og unge, og det er kun i enkeltstående tilfælde som for eksempel da en stor gruppe skolebørn deltog i opførelsen af Igor Stravinskys *Le Sacre du printemps* sammen med Berlinerfilharmonikerne i 2004, at socialt udsatte børn involveres i opførelsen af et anerkendt kunstværk.

Når kunst og æstetik ikke har fået en integreret plads i den pædagogiske praksis, skyldes dette politiske og ikke videnskabelige forhold. Flere undersøgelser inden for en bred række fagområder har peget på at menneskets beskæftigelse med kunst og kultur har betydning for vigtige psykologiske og erkendelsesmæssige forhold ved det at være et levende og udviklende indi-

vid. Forhold som selvidentitet, emotionel integritet, selverfaring, selvværd og selvforståelse er blot nogle af de personlighedsaspekter der fremhæves i forbindelse med det udbytte kunstoplevelsen og i det hele taget menneskets omgang med kunst, rummer.

I denne artikel vil der indledningsvis blive refereret kort til nogle af disse empiriske, filosofiske og psykologiske forsøg på at belyse forholdet mellem kunst og psyke. Artiklens fokus er nogle eksplorerende studier af en gruppe psykisk sårbare og socialt udsatte unge der for første gang i deres liv møder kunsten i teatret, koncertsalen, på kunstudstilling og lyrikcafé. Disse eksplorerende studier stammer fra et pilotprojekt der fandt sted i 2011 med en gruppe unge fra *Kofoeds Skoles Ungdomsboliger*. Inddragelsen af resultaterne fra projektet har til hensigt at påpege hvorledes der foreligger en række betydningsfulde potentialer ved inddragelsen af kunst og æstetik i det praktiske socialpædagogiske arbejde med unge voksne der har mistet livsengagement og håbet for deres fremtid. I arbejdet med disse unge er det ofte ikke tilstrækkeligt at tilrettelægge en indsats hvor fokus hviler på materielle og praktiske tiltag der har til formål at forbedre den unges livskvalitet inden for bolig, økonomi, arbejde og uddannelse. Ofte mangler den unge en fundamental følelsesmæssig og erfaringsmæssig dannelse som forudsætning for overhovedet at kunne mestre livet stabilt og på lang sigt. Det vil være en stor socialpædagogisk og menneskelig gevinst at implementere en æstetikorienteret praksis i arbejdet med udsatte og sårbare unge. Det kræver at den pædagogiske medarbejder i feltet ikke blot evner en viden om filosofisk æstetik og kunstoplevelse, men også at omdanne og praktisere den. Det er en udfordring som stiller krav til både pædagoguddannelsen og til pædagogen som menneske.

2. Empiriske undersøgelser

Det er alment anerkendt at aktiv deltagelse i musikudøvelse, dans, teater og andre kunstformer har en positiv indflydelse på menneskets psykiske velbefindende. Mange empiriske undersøgelser bekræfter en sådan effekt (se Cyper et al., 2011a). Derfor er musikterapeutiske, billedterapeutiske og andre metoder der inkluderer kunstudøvelse, anerkendt på lige fod med andre psykoterapeutiske metoder for deres psykisk helbredende effekt.

Man har langt mindre kendskab til hvilken indflydelse den i samfundet anerkendte kunst har på dem der går på kunstmuseer, til koncerter, i teater og til andre kulturelle arrangementer. Den norske forskningsleder Koenraad Cuypers (2011b) gennemførte i 2006-2008 sammen med sine kollegaer en storstilet undersøgelse i Nord-Trøndelag i Norge der omfattede 50.797 voksne deltagere. I undersøgelsen der sandsynligvis er den største af sin art, udfyldte deltagerne en række omfattende spørgeskemaer vedrørende deres selvopfattede helbredstilstand, angst, depression og tilfredshed med livet. De

udfyldte desuden et spørgeskema der fortalte om deres deltagelse i kulturelle arrangementer både som modtagende og aktivt deltagende. Resultaterne viser at deltagelse i kulturelle aktiviteter er signifikant korreleret med oplevelsen af at have et godt helbred, tilfredshed med eget liv og lavt angst- og depressionsniveau, og dette gælder både for dem der deltager aktivt, og som modtagende.

Det er velkendt at den slags storstilede undersøgelser af vanskeligt definerbare forhold er behæftet med en lang række svagheder og mulige fejlkilder. Mange vil umiddelbart få den tanke at det er den uddannede og relativt økonomisk besiddende del af befolkningen der deltager i kulturelle arrangementer, og at det snarere er deres privilegerede livsvilkår der er skyld i at de har et bedre helbred, er mere tilfredse med livet og i øvrigt lider mindre af angst og depression end dem der ikke er kulturelt aktive. Men netop dette forhold tages der højde for i den norske undersøgelse som viser at uanset hvilken socioøkonomisk gruppe man tilhører, er kulturel aktivitet positivt korreleret med de nævnte forhold.

Den norske undersøgelse, også kaldet *The HUNT Study III*, er relativt enestående, men også andre empiriske undersøgelser (Batt-Rawden & Tellness, 2005; 2011; Bygren et al., 1996; 2009a; 2009b; Konlann et al., 2000; Theorell et al., 2009; Turpin, 2004; Wikström et al., 1993; Wikström, 2000; Wilkinson et al., 2007) viser at deltagelse i kulturelle aktiviteter er positivt korreleret med en række fysiske og psykiske forhold som længere levealder, reduceret cancerdødelighed, vitalitet, social funktionsdygtighed, selvbevidsthed, tilfredshed med livet og andet.

På trods af de relativt entydige resultater af de empiriske undersøgelser af kunst og kulturs betydning for menneskers fysiske og psykiske velbefindende finder de ikke stor bevågenhed inden for hverken politiske eller pædagogiske kredse. Man fristes næsten til at konkludere at der findes en udbredt modvilje i samfundet mod at anerkende at kunst og kultur har andet end underholdende værdi. Dette på trods af at filosoffer gennem århundreder har peget på den afgørende betydning det æstetiske har i den menneskelige tilværelse.

3. Filosofisk æstetik

Det var den tyske filosof Alexander G. Baumgarten der i 1735 introducerede begrebet æstetik som en særlig sensitiv erkendemåde ved siden af med den logiske eller rationelle erkendelsesform (Kjørup, 2000). Således var det Baumgartens hensigt at sidestille menneskets følelsesmæssige erkendemåde med den videnskabelige. Men Baumgartens forsøg på at selvstændiggøre den følelsesmæssige erkendelse forsvandt i oplysningstidens stræben efter rationel stringens. Siden hen har det æstetiske været noget der primært har tilhørt kunsten og kunstteorien og alt det vi tillægger sanselig værdi. I dag

bliver æstetisk værdi ofte opfattet som det der vinder betydning når alt rationelt, praktisk og materielt er på plads. Således bliver aktiviteter, tænkning og værdier der grundlægges med et sensitivt udgangspunkt, ofte nedprioriteret til fordel for et logisk, materielt og resultatorienteret. Konsekvenserne af en sådan prioritering ser vi komme til udtryk i det moderne menneskes længsel efter mening og sammenhæng og i tabet af empati, moral og menneskelig gensidighed. Af denne grund er inddragelsen af en æstetisk tilgang og tænkning helt essentiel for pædagogikken. For den giver ikke blot adgang til indsigt i forhold ved tilværelsen der giver os følelsesmæssig livskvalitet, den er en forudsætning for at mennesket evner at forstå betydningen af etiske principper.

Vores æstetiske følsomhed viser sig gennem de oplevelser og erfaringer der bringer os i tilstande af følelsesmæssig årvågenhed lige fra synet af stjernehimmelen til et billedkunstnerisk værk. Det kan også være en særlig stemning ved rummet man befinder sig i og som pludselig træder frem i et nyt perspektiv fordi solens stråler fra vinduet kaster farvestrålende krystaller på væggen. Eller musikken man lytter til som åbner op for et rum i bevidstheden hvor tanker, drømme og følelser smelter sammen i en helhed der åbenbarer en frihedsfølelse som transcenderer det umiddelbart givne. I sådanne øjeblikke standser man op i forundring, samtidig med at man i et splitsekund rammes af noget der synes større end hvad man kan begribe. Tilbage står man med følelsen af at have strejft et glimt af noget så smukt og helligt at det bringer tårerne frem i øjnene og fremkalder følelsen af en ydmyghed der muliggør hengivelsen til en forbundenhed med verden og livet.

Giver man sig i kast med at fordybe sig i hvad det er der er på spil i disse øjeblikke, får vi mulighed for at udvide vores tanke- og følelsesliv i retning af større menneskelig indsigt og forståelse. Glemmer vi derimod at skabe plads og rammer for æstetisk følelse og tænkning, udpiner vi de værdier der gør livet værd at leve.

I afhandlingen *Skønhedens metamorfose* (2001) introducerer Dorthe Jørgensen de æstetiske ideers historie lige fra Homers guddommelige vanvid til auraerfaring hos Walter Benjamin og præsenterer på denne baggrund en erfaringsform som hun kalder guddommelighedserfaring. Guddommelighedserfaring er som hun (2001, p. 22) skriver, æstetikens udspring og den erfaringsform hvoraf hele æstetikens forskellige udlægninger og fortolkninger, inklusiv Baumgartens, forbindes i et fælles slægtskab. Et slægtskab som vedrører en erfaring af et åndeligt og metafysisk 'mere' ved alle de forskellige æstetiske fænomener mennesket har gjort til genstand for nydelse og refleksion gennem tiden. Det er således Jørgensens pointe at uanset hvilken æstetisk anledning der har været tale om, endsiges hvilket udtryk eller ytring den har fået, ligger der samme erfaringsform til grund for dens virkemåde. *Skønhedens* forskellige udtryksformer har som bogens titel antyder, undergået en fortolkningsmæssig metamorfose gennem historien, mens dens erfaring er forblevet uforandret. Når de tidligste hulemalere forevige deres

billeder på klippevæggene for mange tusinde år siden, må man formode, som Jørgensen (2001, p. 20) skriver, at de erfarede samme metafysiske dimension af et *mere* som den vi kan erfare i dag. Guddommelighedserfaring indfanger dette fælles princip, at mennesket til alle tider er kommet i berøring med samme erfaringsdimension som ikke leder til noget konkret eller bestemt.

Guddommelighedserfaring kan godt tolkes religiøst ligesom den blev i middelalderen hos kirkefaderen og filosofen Aurelius Augustin (354-430) da han i sit møde med den kirkelige hymniske musik fandt sig selv dybt berørt over musikkens toner og efterfølgende tolkede sin erfaring som Guds åbenbaring. Men den kan også tolkes som en mystisk erfaring som det skete hos filosofen Plotin (ca. 205-270) når han i sin traktat *Om det Skønne* (280/2000) taler om et guddommeligt lys der stråler ud fra en hypostatisk kilde som han kalder for lyset fra det *Ene*. Eller når guddommelighedserfaring hos Platon vedrører den rene forms skønhed, og når den hos Walter Benjamin åbenbarer sig som en profan aura. Det centrale ved disse forskellige udlægninger er deres fælles element af guddommelighedserfaring der ikklæder sig forskellige fortolkningsrammer, afhængigt af den tid hvori den formuleres, men selve erfaringen af dette glimt af et *mere* forbliver en uforanderlig og ahistorisk størrelse.

I moderne tid manifesterer guddommelighedserfaring sig, ifølge Jørgensen, som en immanent transcendens fordi som hun (2008, p. 98) skriver: "Erfaringen af immanent transcendens er kendetegnet ved, at dens subjekt – det moderne menneske – ikke ved, hvordan det skal fortolke sin erfaring af merbetydning. Det moderne menneske står tøvende over for sin erfaring; det formår ikke uden videre at udlægge den med reference til de overlevede religioner eller filosofier." Det betyder ikke at vi som moderne mennesker ikke længere erfarer guddommelighed, dens udtryksform manifesterer sig blot i en anden skikkelse end hvad man har set fra tidligere tider. Dens fortolkningsramme er fraværende fordi vi ikke længere har indlysende myter eller religioner at tyde dem i, og de går derfor også hurtigere tabt og bortkastes som noget ubrugeligt eller forbigående. Forbigående fordi de ikke finder genkald i nogen meningsgivende struktur eller anerkendes som vigtig erkendelse.

Det kan forekomme som en velbevaret hemmelighed at det æstetiske i tilværelsen gennem hele filosofiens historie er blevet betragtet som en uundværlig kilde til menneskelig erkendelse. Ganske vist en form for erkendelse som har sit udspring i det sansede, kropslige og følelsesmæssige frem for den vidensbaserede erkendelse vi kender fra traditionel pædagogik og videnskab. Ved at isolere æstetikken fra den eksistentielle helhed som æstetikken udgør sammen med etikken og logikken, er æstetikken erkendelsespotentiale gået tabt, ikke blot inden for pædagogik, men inden for samfundet som helhed.

4. Psykologisk æstetik

Psykologisk æstetik, også kaldet kunstpsykologi, er et af de ældste forskningsområder inden for den psykologiske videnskab. Allerede i 1860'erne udførte Gustav Theodor Fechner (1865; 1876) der er psykofysikkens grundlægger, de første forsøg over *det gyldne snit* som af mange arkitekter og kunstmalere lige siden den græske antik er blevet betragtet som en særlig harmonisk proportion ved deling af en linje, en flade eller som et forhold i en komposition. Fechner (1876, I, p. 264) forbandt ikke kun den ydre formelle æstetik med personlig smag, men hævdede tillige at god smag er det vigtigste for psykisk velvære her på jorden og sandsynligvis også i det hinsides. Studerer man kunstpsykologiens forskningshistorie fra Fechners første eksperimenter og frem til i dag, er der meget få psykologiske forskere der har taget Fechners ide om æstetikens betydning for psykisk velvære alvorligt (se Funch, 1997). Dette til trods for at utallige personlige beretninger om kunstoplevelser vidner om at kunst i særlige tilfælde kan have en vedvarende indflydelse på den menneskelige psyke. Den tysksprogede digter Rainer Maria Rilkes udbrud "du må ændre dit liv" efter at have set en arkaisk torso af Apollon, er blot ét eksempel.

Mihaly Csikszentmihalyi som især er kendt for sit arbejde med optimaloplevelsen *flow*, har gennemført grundige studier af såvel kreativitet (Csikszentmihalyi, 1996; Csikszentmihalyi & Getzels, 1973) og æstetisk oplevelse af kunst (Csikszentmihalyi & Robinson, 1990). I sine studier af den æstetiske oplevelse som en forekomst af flow er Csikszentmihalyi især optaget af at beskrive oplevelsens fænomenologi og de forhold der faciliterer en sådan oplevelse. Han er langt mere tilbageholdende med at udtale sig om hvilken psykologisk betydning flowoplevelser kan have på længere sigt. Sammen med Rich E. Robinson konkluderer han (1990, p. 178) at den æstetiske oplevelse er en intens opmærksomhed som reaktion på en visuel stimulus uden anden grund end at opretholde interaktionen. Flowaktiviteter har ifølge Csikszentmihalyi (2008, p. 86) som deres primære opgave at fremkalde nydelsesfulde oplevelser. Sådanne nydelsesfulde og intense oplevelser med kunst involverer ifølge Csikszentmihalyi og Robinson (1990, p. 178) en følelse af personlig helhed, en fornemmelse af opdagelse og menneskelig forbundenhed.

Det er tilsyneladende kun inden for den eksistentielle psykologi at kunstoplevelsens betydning for personlig udvikling har fået en central plads. Her anses mennesket for et frit væsen der ikke blot har mulighed, men også ansvar for at vælge sig selv og dermed styrke sin egen personlige integritet eller autenticitet. Det enkelte kunstværk repræsenterer en potentiel mulighed for at facilitere en sådan integrationsproces, og den æstetiske oplevelse som transcendent fænomen anses som et udtryk for at en sådan proces finder sted. Rollo May (1976, p. 40) der primært har beskæftiget sig med den kreative proces som han dog sidestiller med enhver aktivitet hvor et nyt

symbol bringes ind i væren, hævder at kreativitet er den mest fundamentale manifestation af en mands eller kvindes fuldførelse af sin egen væren i verden.

Kunst er ifølge May (1985, p. 137) en måde at finde orden og mening på i det kaos der karakteriserer den menneskelige tilværelse. Myten som et eksempel på et kunstværk er "et forsøg på at skabe mening i en meningsløs verden" som May (1992, p. 13) skriver. Han fortsætter: "Hvad enten meningen med livet blot er, hvad vi gør det til af egen individuel sjæleindsats, sådan som Sartre ville mene, eller der eksisterer en mening, som vi skal opdage, sådan som Kierkegaard ville have hævdet, så er slutresultatet ét og samme: Myterne er vores måde at finde mening og betydning på."

Inden for nyere forskning er der fortsat en tendens til at fokusere på hvordan kunst bidrager med at gøre tilværelsen meningsfuld (Cupchik et al., 2009; Johnson, 2007; Leder et al., 2004; Pelowski & Akiba, 2011; Roald, 2007; 2009). Der er stor opmærksomhed på det sanselige, kropslige og følelsesmæssige, men primært som baggrund eller ledsagefænomen til den indsigt og mening kunsten bidrager med. Det er kun i Funchs (1997; 2007) teori om den æstetiske oplevelse som transcendent fænomen at kunstens emotionelle betydning får en central position. Her påvises med udgangspunkt i en fænomenologisk analyse af den æstetiske oplevelse at både det sensoriske og emotionelle aspekt frem for det kognitive meningsgivende aspekt karakteriserer oplevelsen. Med afsæt i denne iagttagelse fremsættes en tese om at en æstetisk oplevelse med et specifikt kunstværk er udtryk for at en ikke-konstitueret emotionel kvalitet i forbindelse med et eksistentielt livstema bliver forenet og fastholdt i en ydre kunstnerisk form og dermed bliver konstitueret i modtagerens psykiske beredskab. Kunstværket spejler så at sige en erindring og konstituerer et emotionelt forhold der ikke tidligere har været fastholdt i en ydre form. Med andre ord, der finder en emotionel konstituering sted som bidrager til modtagerens personlige integritet og større eksistentielle harmoni i tilværelsen. Kunstoplevelser bidrager imidlertid ikke alene til en større konstituering af det emotionelle liv, de danner samtidig forudsætning for en refleksion og erkendelse af forhold ved tilværelsen som bidrager til større meningsfuldhed og forståelse for værdier der har eksistentiel betydning for menneskets tilværelse.

Det er med udgangspunkt i disse antagelser om kunstens emotionskonstituerende og selvreflekterende funktioner at kunst- og kulturprojektet i *Koføeds Skoles Ungdomsboliger* blev planlagt og gennemført af Mina El Mou-tamid.

5. Pilotprojekt: Kulturelle oplevelser for udsatte og sårbare unge

Kan oplevelser med kunst vække livsengagement hos unge for hvem opvæksten har været præget af svigt og misbrug, og hvor tanken om fremtiden

er udsigtsløs og angstprovokerende? Og i så fald hvordan skaber man da de bedste forudsætninger og pædagogiske rammer for æstetisk oplevelse og refleksion?

Disse spørgsmål var udgangspunkt og ledetråd for et kunstprojekt der involverede en gruppe psykisk sårbar og socialt udsatte unge mellem 18 og 29 år fra *Kofoeds Skoles Ungdomsboliger*. Formålet var at introducere de unge for kunstoplevelser inden for forskellige genrer som billedkunst, teater, lyrik, film og musik og samtidig motivere de unge til at forstå og møde sig selv gennem kunstværkerne. For hvis æstetisk oplevelse og erfaring giver adgang til større emotionel forankring og indsigt i forhold der gør tilværelsen værdifuld og mere meningsfuld, må kunsten og den æstetiske tilgang netop bringes ind i det socialpædagogiske arbejde. Dette var tanken, og målet var at afprøve om en sådan tilgang overhovedet var mulig at gennemføre med en gruppe unge der udviste livstræthed, ugidelighed og opgivenesshed. Unge der gennem opvæksten har været svigtet både fysisk og følelsesmæssigt, haft stofmisbrug, diverse psykiatriske diagnoser, boet på gaden og herberger, og for hvem livet det meste af tiden opleves med distance og ironi fordi det følelsesmæssige engagement er for sårbart. Udfordringen var blandt andet at formidle og præsentere kunstaktiviteterne som de unge skulle ud og opleve. For hvordan får man unge der normalt bruger tiden på *Paradise Hotel*, hashrygning og computerspil med på kunstmuseum, til klassiske koncerter og på lyrikcafé?

Tilrettelæggelsen af rammer og et klima med dybtgående samtaler med de unge hvor de blev mødt med respekt og med nysgerrighed omkring deres livshistorier, tillid og gensidighed, blev vejen frem. Ikke desto mindre lykkedes det med overraskende stor succes at få dem til at være med gennem hele det år projektet varede.

Kunstprogrammet bestod i ugentlige møder med kunst- og kulturoplevelser hvor samtaler om kunst, livserfaringer, drømme og håb blev centrum for samværet. Projektet blev introduceret som et frivilligt tilbud hvor de unges deltagelse kunne variere fra møde til møde. Ofte foregik møderne om aftenen og i weekenderne når de unge kom hjem fra arbejde eller uddannelse. Forløbet blev dokumenteret ved kvalitative interviews i begyndelsen og i slutningen af forløbet, fænomenologiske billedbeskrivelser med henblik på at iagttage de unges sproglige, visuelle, følelsesmæssige og personlige fortolkning af en række udvalgte billedkunstneriske værker og sidst gennem deltagende observation. Projektets resultater vidner om små, men afgørende ændringer af de unges perspektiv på både sig selv, verden og deres liv. Ændringer som kan betragtes som en forudsætning for den proces der på længere sigt vil gøre den unge i stand til at mestre livet i selvansvar. Således stod det klart i slutningen af projektet at de unge på flere betydningsfulde områder havde gennemgået en udvikling på følgende områder:

- Et rigere og mere nuanceret sprogbrug og evne til at sætte ord på følelser
- Større tolerance og forståelse for kompleksitet i følelsesmæssige udtryksformer
- Oplevelsen af at kunst og kultur ikke er noget uvedkommende og uforståeligt
- Bedre evne til at møde kunstværket med sig selv og sit eget liv i centrum.

De følgende beretninger illustrerer nogle små, men betydningsfulde pointer om hvorledes kunstoplevelser bidrager til de unges oplevelsesverden og giver grundlag for en ændring i de unges refleksion over sig selv og tilværelsen.

6. Glimt af frihed

En aften tog vi på *Louisiana* til udstillingen *Living*. Vi satte os foran tre store videoskærme der viste forskellige dokumentariske optagelser fra *Burning Man Festival* der hvert år afholdes i Black Rock, dybt inde i Nevadaørkenen i USA. Ingen af de unge havde nogensinde tidligere i deres liv sat deres fødder på *Louisiana*, og de havde derfor heller ikke nogen særlige forventninger til besøget. Vi sad på gulvet alle sammen og fulgte de tre forskellige forløb på skærmene der alle viste billeder fra festivalen og interviews med de deltagende klædt i mærkeligt og skørt tøj. Der var ingen forklaring på hvad eller hvor det foregik, og ingen af os gjorde sig nogen anstrengelse for at læse de store museumsopslag på væggen der forklarede scenen. Vi sad bare og kiggede på den mærkelige happening der udspillede sig. Langsomt gik det op for os at det var en form for festival – et socialt eksperiment der i hovedtræk handlede om at samles i fællesskab og udtrykke sig kunstnerisk gennem udklædning og selviscenesættelse i et par dage hvor klimaks er afbrænding af en figur. Det var skævt og bizart, og de unge sad og kiggede uden at sige et ord under hele seancen. Til sidst spurgte en af de unge om det var noget der skete i virkeligheden. En anden spurgte om man kunne flytte dertil i virkeligheden og bo der. En tredje spurgte om vores gruppe ikke kunne tage dertil næste år som del af vores projekt. Spørgsmålene endte ud i en lang samtale om den måde vi lever på i Danmark, og hvordan alle tilstræber at gå den samme vej i livet med uddannelse, job, blive gift, flytte i hus, få børn, blive gammel og dø. Oplevelsen var medvirkende til at jeg for første gang i samværet med dem så hvordan et håb eller en lille gnist af lyst og begejstring over noget, voksede frem i deres øjne. Samtidig fik det os til at reflektere over hvordan livet og fremtiden sommetider synes determineret af en konformitet som synes svær at undslippe. Tanken om at det er muligt at bryde ud og udtrykke sig i frihed, blev pludselig en mulighed – om ikke andet så på *Burning Man Festivalen* i Nevada.

Dette er måske en banal historie, men den illustrerer hvordan mødet med en begivenhed vækkede undring, spørgsmål og samtale. Og vel at mærke en undring og en samtale med et indhold der ikke handlede om f.eks. personlige intriger i *Paradise Hotel* eller farven på den nye neglelak fra *Lancôme*. Oplevelsen dannede grundlag for en samtale om tilværelsens vilkår, normer og levemåder, og den efterlod de unge med et eksempel på en mulighed de ikke anede eksistensen af.

7. Spejle sig selv

Denne beretning er fra en tur i biografen hvor vi var inde og se *Attenberg* af den græske instruktør Athina Rachel Tsangari. En film der handler om en ung kvindes opvækst i en grå, tom og trist fabriksby et sted i Grækenland. Her passer hovedpersonen sin syge far og får tiden til at gå med at opdage sin egen seksualitet og forhold til livet, døden og kærligheden. Filmen er en sanserejse ind i kvindens følelsesliv, ensomhed, tab og sorg. Samtidig er det fortællingen om et særligt venskab til hendes eneste jævnaldrende veninde og om at overleve et ungdomsliv på begrænsede betingelser. Hovedpersonens eneste familie er hendes far der ligger for døden og derfor forbereder datteren på den nærtstående begravelse og livet der venter hende forude. Der er intime scener hvor de to veninder afprøver tungekys på hinanden eller mærkelige scener hvor de to piger hopper synkront af sted med høje benspark-lignende skridt imens de hvæsende udsiger dyrelude. Akavet og usikkert, men samtidig tillidsfuldt følger man hende gå i seng med en mand for første gang, og man følger hende i den sidste fase af farens død og begravelse.

Det lykkedes alle de unge at se filmen færdig, selvom flere af dem kedede sig fordi de fandt den fuldstændig uforståelig og samtidig grænseoverskridende. Det var interessant at iagttage deres reaktioner da vi bagefter stod sammen og talte om filmen. For de sagde ikke ret meget, men virkede mundlamme og intimiderede på en måde der gav flere af dem et behov for at tage stærkt afstand til filmen. De syntes at den var mærkelig og ulækker. I et interview med et par af de unge om deres opvækst et par dage senere begyndte de ad flere omgange på eget initiativ at inddrage scener og oplevelser fra filmen i deres egen fortælling om deres liv. Det var en bemærkelsesværdig tendens fordi det vidner om den indflydelse filmen – på trods af deres markante afstandstagen – alligevel havde på dem. Flere gange refererede de f.eks. til scener fra filmen som mindede dem om forhold ved deres egen seksualitet eller forhold til det andet køn, f.eks. ved at sige: “Jeg kan godt genkende det der med at være bange for ikke at kunne kysse rigtig” eller “Jeg har aldrig haft et tæt forhold til min far, og jeg kan godt misunde at kunne have haft det sådan som hende i filmen havde det med sin far.” Filmen blev på denne måde afsæt for samtale, genkendelse og refleksion over egne

følelser og erfaringer med svære emner som seksualitet og relation til ens forældre.

8. Hvad er væsentligt i livet?

En aften lykkedes det at få de unge med til en klassisk debutkoncert med violinspil. Ingen af de deltagende unge havde været i DR's tidligere koncertsal der nu benyttes af studerende på Musikkonservatoriet. Koncerten var gratis, og vi kunne sætte os hvor vi havde lyst. De unge var anspændte og generte fordi omgivelserne og rammerne lægger op til en opførsel hvor man ikke fjoller højlydt eller slår sig ned med benene smækket op på sædet foran eller sidder optaget af at sms'e på mobilen. Ligesom ved flere besøg på kunstmuseer havde vi forinden talt om at de ikke skulle tage sig af rammernes ofte kvælende og lidt snobbede facon. Vi snakkede altid sammen om de fordomme man nu kan have til finkulturelle kulturarrangementer, og de blev opfordret til ikke at lade sig påvirke for meget af pænheden, men blot være sig selv. Alligevel var stemningen tyngende, og vi kæmpede flere gange for ikke at komme til at bryde ud i grin når stilheden blev for påtrængende. Men da en lille spinkel og helt ung pige midt på scenen begyndte at spille på sin violin, blev alle helt stille. Under hele koncerten der varede mere end halvanden time, var opmærksomheden fokuseret på denne unge pige på scenen og hendes helt fantastiske spil. I pausen begyndte en ældre mand at konversere med en af de unge som pludselig var tvunget til at sætte ord på hvad hun mente om musikken. Jeg overhørte at hun sagde noget i retning af at hun ville ønske at hun også var i stand til at stå på en scene med så mange øjne kiggende på sig som det var tilfældet med violinisten. Manden nikkede høfligt og spurgte så om hun kunne lide violinspil, hvortil hun svarede at hun aldrig før havde troet at hun ville være i stand til at lytte så længe til det, og manden grinede og sagde: "Ja, man skal kun lytte til det der siger en noget og lade det andet være." Da vi senere på aftenen stod og snakkede om koncerten, var de unge begejstrede for oplevelsen, og de var optaget af hvordan man i så ung en alder kunne være så dygtig til noget. Flere af dem nævnte hvordan de ville ønske at de kunne være dygtige til et eller andet i livet. Og vi snakkede om hvordan det er svært at opretholde en selvdisciplin, og samtalen ledte os hen til ideer om hvad man kunne gøre for f.eks. at komme tidligere op om morgenen eller holde fast i at holde op med at ryge. Vi talte om hvorfor det overhovedet var væsentligt at få noget ud af livet. "Hvorfor kan man ikke bare slappe af med ingenting resten af livet?" var et af spørgsmålene, og vi kom frem til at det nok ville blive kedeligt og trivielt i længden hvis man aldrig udfordrede sig selv. Således blev koncerten anledning til en fascination over at være dygtig til noget, og hvordan dygtighed og passion ofte kræver en vis form for selvdisciplin. Samtidig var de overraskede over at klassisk musik når man overværer den live, kan være flot og betagende at

lytte til. Igen gav denne oplevelse os mulighed for at tale om emner som der i det daglige slet ikke er anledning til at tale om.

9. Genfinde drømmen

“Forestil dig at du i morgen fik tilbudt en lejlighed som du havde råd til at bo i, og du fortsatte med det arbejde du har nu, hvordan ville det være for dig?”. Dette var et spørgsmål flere af de unge blev stillet – også dem som snart skulle til at flytte ud af bostedet for at klare sig selv. Der indfandt sig ofte en mathed i øjnene på dem efterfulgt af en trækken på skuldrene og en lang pause, hvorefter svaret i almindelighed blev noget i stil med: “Det aner jeg ikke” eller “Så ville jeg blive meget ensom og isolere mig og med tiden holde op med at passe mit arbejde.” Eller som en af de unge skrev om *stilheden* i et digt i forbindelse med udarbejdelsen af en digtsamling:

Jeg tænker mig til et sted hvor jeg sidder helt alene.

Drømmer om mit liv.

Hvad skal der ske med det?

Og min fortid.

Igen er det kun mig.

Mig helt alene.

De unge i *Kofoeds Skoles Ungdomsboliger* giver udtryk for en mangeltilstand der ikke blot vedrører praktiske forhold i deres liv, men derimod åndelige og sjælelige. De kæmper med en fundamental eksistentiel ensomhed i tilværelsen, en fraværende tro på at fremtiden er værd at leve og en begrænset fantasi og evne til at drømme og leve sig ind i forestillinger. Drømme og forestillinger der netop kunne gøre det muligt for dem at se ud over deres aktuelle situation og forestille sig at livet kan ændres og se anderledes ud. Men de unge er aldrig blevet opfordret til at drømme, og de er heller ikke i tilstrækkelig grad blevet præsenteret for reelle muligheder i livet som har givet dem lyst til mere.

De har brug for at opleve verden fra helt andre perspektiver end hvad de i almindelighed møder og omgiver sig med. De skal genfinde lysten til livet gennem leg og fantasi og etablere opbyggelige erfaringer som kan danne fundament for en drivkraft og samhørighed med verden der kan bringe dem videre. Derfor er der behov for en socialpædagogisk og socialpolitisk indsats der ikke kun fokuserer på materielle betingelser i den unges liv som bolig, økonomi og uddannelse, men skaber rammer for en danneskultur som skal handle om hvordan man rent menneskeligt finder værdi og mening i livet.

10. Frihed i kunst og æstetik

Kunsten er et af de få steder i vores tilværelse der tilbyder en værdifuld indsigt i menneskets eksistens og vilkår. Det er et af de få områder som giver os mulighed for at erfare at der er noget der ikke altid tjener et andet forhold. Kunstneriske udtryksformer og i det hele taget æstetiske fænomener appellerer til følelser og tanker der går uden om de hverdagsmæssige og fastlagte rammer. Kunsten tilbyder frihed fra regler og dogmer og skærper den opmærksomme beskuer i tanken om hans eller hendes egen placering og opfattelse af verden. Kunstværkernes virkemåde og egenskaber er skabt til følelsesmæssig årvågenhed, tænkning og erkendelse. I kunstoplevelsens eftertanke opstår der mulighed for et frigørende rum i tankerne. En frihed der kan give de unge et pusterum fra dagligdagens krav og forventninger om at efterleve et rationale som ofte handler om at tage beslutninger om uddannelse, bolig eller arbejde. Krav som de unge aldrig har haft en egentlig chance for at forholde sig til fordi deres tanker om fremtiden sjældent udspringer af drømme skabt på baggrund af deres egne oplevelser og erfaringer.

Kunstoplevelser bidrager ikke alene til en større konstituering af det emotionelle liv, de danner samtidig forudsætning for en refleksion og erkendelse af forhold ved tilværelsen som bidrager til større meningsfuldhed og forståelse for værdier der har eksistentiel betydning for menneskets tilværelse. Værdier som unge der er vokset op med massive omsorgssvigt, sjældent har mødt eller er blevet introduceret for, og som er nødvendige for at lære at leve livet med en følelse af at høre til i verden.

11. Konklusion

Resultaterne fra pilotprojektet med de unge fra *Kofoeds Skoles Ungdomsboliger* har vist hvorledes oplevelser med kunst samt mulighed for refleksiv stimulation og bearbejdning gennem nærvær og samtale bidrager til en større kompleksitet i følelsesliv og selvforståelse. Inddragelsen af kunst i det socialpædagogiske arbejde med psykisk sårbare og socialt udsatte unge rummer således vigtige muligheder til støtte for den identitetsdannelse og selvudviklingsproces som de unge befinder sig i under ophold på bosteder og andre institutioner der varetager omsorg og støtte til unge der har vanskeligt ved at leve et selvstændigt liv. Skal man satse på en socialpædagogisk indsats der tilgodeser udsatte børn og unges følelsesmæssige og åndelige behov, må indsatsen ske med afsæt i et følelsesmæssigt engagement. Dette kan kunsten og den æstetiske tænkning bidrage til.

REFERENCER

- Batt-Rawden, K., & Tellnes, G. (2005). Nature-culture-health activities as a method of rehabilitation: An evaluation of participant's health, quality of life and functions. *International Journal of Rehabilitation Research*, 26, 175-180.
- Batt-Rawden, K., & Tellnes, G. (2011). How music may promote healthy behaviour. *Scandinavian Journal of Public Health*, 39 (2), 113-120.
- Bygren, L. O., Konlaan, B. B., & Johansson, S. E. (1996). Attendance at cultural events, and making books or periodicals, and singing in a choir as determinants for survival: Swedish interview survey of living conditions. *British Medical Journal*, 313, 1577-1580.
- Bygren, L. O., Johansson, S. E., Konlaan, B. B., Grjibovski, A. M., Wilkinson A. V., & Sjöström, M. (2009a). Attending cultural events and cancer mortality: A Swedish cohort study. *Arts & Health*, 1 (1), 64-73.
- Bygren, L. O., Weissglas, G., Wikström, B., Konlaan, B. B., Grjibovski, A., & Karlsson, A. (2009b). Cultural participation and health: A randomized controlled trial among medical care staff. *Psychosomatic Medicine*, 71 (4), 469-473.
- Csikszentmihalyi, M. (1996). *Creativity: Flow and the psychology of discovery and invention*. New York: Harper Perennial.
- Csikszentmihalyi, M. (2008). *Flow: Optimaloplevelsens psykologi*. Oversat af Bent Bjerre. København: Dansk Psykologisk Forlag. Originaludgave på engelsk, 1989.
- Csikszentmihalyi, M. & Getzels, J. W. (1973). The personality of young artists: An empirical and theoretical exploration. *British Journal of Psychology*, 64 (1), 91-104.
- Csikszentmihalyi, M., & Robinson, R. E. (1990). *The art of seeing: An interpretation of the aesthetic encounter*. Malibu: J. Paul Getty Museum and Getty Center for Education in the Arts.
- Cupchik, G. C., Crawley, O., Mikulis, A., & Vartanian, D. J. (2009). Viewing artworks: Contributions of cognitive control and perceptual facilitation to aesthetic experience. *Brain and Cognition*, 70 (1), 84-91.
- Cuyppers, K., Skjei Knudtsen, M., Sandgren, M., Krokstad, S., Wikström, B., & Theorell, T. (2011a). Cultural activities and public health: Research in Norway and Sweden. An overview. *Arts & Health*, 3, 6-26.
- Cuyppers, K., Krokstad, S., Lingaas Holmen, T., Skjei Knudtsen, M., Olov Bygren, L., & Holmen, J. (2011b). Patterns of receptive and creative cultural activities and their association with perceived health, anxiety, depression and satisfaction with life among adults: the HUNT study, Norway. *Journal of Epidemiological Community Health*, 66(8), 698-703.
- Fechner, G. T. (1865). Ueber die Frage des goldenen Schnittes. *Archiv für die zeichnenden Kunst*, 11, 100-112.
- Fechner, G. T. (1876). *Vorschule der Aesthetik*. 2 vols. in one. Leipzig: Breitkopf und Hartel.
- Funch, B. S. (1997). *The Psychology of Art Appreciation*. København: Museum Tusulanum Press.
- Funch, B. S. (2007). A psychological theory of the aesthetic experience. In L. Dorfman, C. Martindale & V. Petrov (Eds.), *Aesthetics and innovation*, Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- Johnson, M. (2007). *The Meaning of the Body: Aesthetics of Human Understanding*. Chicago: University Of Chicago Press.
- Jørgensen, D. (2001). *Skønhedens metamorfose: De æstetiske idéers historie*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Jørgensen, D. (2008). *Aglaias dans*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Kjørup, S. (2000). *Kunstens filosofi*. København: Roskilde Universitetsforlag.

- Konlaan, B. B., Bygren, L. O., & Johansson, S. E. (2000). Visiting the cinema, concerts, museums or art exhibitions as determinant of survival: A Swedish fourteen-year cohort fellow-up. *Scandinavian Journal of Public Health, 28*, 174-178.
- Leder, H., Oeberst, B., Augustin, A., & Belke, D. (2004). A model of aesthetic appreciation and aesthetic judgments. *British Journal of Psychology, 95* (4), 489-508.
- May, R. (1976). *The courage to create*. New York: W. W. Norton.
- May, R. (1985). *My quest for beauty*. Dallas: Saybrook Publishing Company.
- May, R. (1992). *Myte og eksistens*. Oversat af Mette Thomsen. København: Gyldendal. Originaludgave på engelsk, 1991.
- Pelowski, M., & Akiba, F. (2011). A model of art perception, evaluation and emotion in transformative aesthetic experience. *New Ideas in Psychology, 29* (2), 80-97.
- Roald, T. (2007). *Cognition in emotion*. Amsterdam: Rodopi.
- Roald, T. (2009). *The subject of aesthetics*. København: Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet.
- Theorell, T., Hartzell, M., & Näslund, S. (2009). A note on designing evaluations of health effects of cultural activities at work. *Arts & Health, 1*, 89-92.
- Turpin, T. (2004). *Social impacts of participation in the arts and cultural activities*. C-I-NIS, Sydney: The Cultural Ministers Council of Australia.
- Wikström, B. M. (2000). Visual art dialogues with elderly persons: Effects on perceived life situations. *Journal of Nursing Management, 8*, 31-37.
- Wikström, B. M., Theorell, T., & Sandström, S. (1993). Medical health and emotional effects of art stimulation in old age: A controlled intervention study concerning the effects of visual stimulation provided in the form of pictures. *Psychotherapy and Psychosomatic, 60* (3-4), 195-206.
- Wilkinson, A. V., Waters, A. J., Bygren, L. O., & Tarlov, A. R. (2007). Are variations in rates of attending cultural activities associated with population health in the United States? *BMC Public Health, 7*, 226.